

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مبانی تفسیر قرآن کریم

www.ketab.ir

علی خلیل پور

سرشناسه	: خلیل پور، علی، ۱۳۶۶-
عنوان و نام پدیدآور	: مبانی تفسیر قرآن / علی خلیل پور.
مشخصات نشر	: قم: میراث ماندگار، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ۳۰۲ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۵۳۹-۹
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۹۳ - ۳۰۲.
موضوع	: تفسیر
	Qur'an -- Criticism, interpretation, etc
	قرآن -- مسائل ادبی
	قرآن -- مسائل لغوی
	Qur'an -- Language, Style
	Qur'an as literature
رده بندی کنگره	: ۹۱BP
رده بندی دیویی	: ۱۷۱۲۳۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۵۱۷۶۲۸

www.ketab.ir

نام کتاب: مبانی تفسیر قرآن کریم

مؤلف: علی خلیل پور

صفحه آرای: سید علی حسینی

ناشر: میراث ماندگار

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۲

شمارگان: ۵۰ جلد

چاپخانه: صلواتی

قیمت: ۱۸۰,۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۵۳۹-۹

مرکز پخش: قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۱۸

تلفن: ۳۷۷۳۰۳۶۵

فهرست

۱۳..... مقدمه

فصل اول: مفاهیم

۱۹..... مبانی

۱۹..... الف: در لغت

۲۰..... ب: در اصطلاح

۲۲..... فرق مبانی و اصول و قواعد تفسیر

۲۴..... اقسام مبانی

۲۴..... الف: مبانی صدور

۲۶..... ب: مبانی دلالت

۲۷..... تفسیر

۲۷..... الف: در لغت

۲۸..... ب: در اصطلاح

۳۰..... تأویل

فصل دوم: قدسی و وحیانی بودن الفاظ و معانی قرآن

۳۵..... معنای وحی

۳۵..... الف: معنای لنوی وحی

۳۶..... ب: معنی اصطلاحی وحی

۳۸..... وحی در قرآن

۳۹..... القائنات شیطانی

۳۹..... وحی به آسمان و زمین

۳۹..... وحی به زنبور

۴۰..... وحی و الهام به انجام کار

۴۰..... رؤیای صادق

۴۱..... وحی به فرشتگان

۴۲..... وحی به پیامبران

۴۲..... اقسام وحی رسالی

۴۳	.....	فرق وحی و الهام
۴۴	.....	معنی قداست
۴۴	.....	الف: معنی لغوی قداست
۴۴	.....	ب: معنی اصطلاحی قداست
۴۶	.....	اقوال در وحیانی بودن قرآن
۴۷	.....	غیر وحیانی بودن قرآن
۴۸	.....	مبانی اسطوره انگاری قرآن
۴۸	.....	حس گرایی
۵۱	.....	نمادگرایی
۵۲	.....	وحیانی بودن الفاظ قرآن
۵۲	.....	۱. خود قرآن دلیل وحیانی بودن آن
۵۴	.....	۲. اعجاز و تحدی قرآن
۵۵	.....	۳. تعبیر «کلام الله» نسبت به وحی
۵۷	.....	۴. عدم اختیار پیامبر در تعبیر و تبدیل کلمات و عصمت ایشان
۵۷	.....	ش. تنزل قرآن
۶۰	.....	۶. تلاش پیامبر ﷺ برای حفظ آیات قرآن
۶۱	.....	۷. روایات
۶۱	.....	۸. تفاوت قرآن و حدیث
۶۱	.....	غیر وحیانی بودن الفاظ قرآن
۶۳	.....	افسانه غرائق
۶۶	.....	تجربه دینی و عرفانی
فصل سوم: عدم نزول قرآن بر هفت حرف		
۷۱	.....	عدم نزول قرآن بر هفت حرف
۷۲	.....	روایات سبعة احرف
۷۵	.....	اشکالات بر روایات سبعة احرف
۷۵	.....	بررسی تواتر روایات
۷۶	.....	روایات اهل بیت <small>علیهم السلام</small>

۷۷	اشکالات سندى.....
۷۷	تناقضات در روايات سبعة احرف.....
۷۸	اشكار نبودن معنای سبعة احرف.....
۸۰	معنای متقارب.....
۸۱	نقد قول معنای متقارب.....
۸۳	معنای ابواب سبعة.....
۸۴	نقد قول ابواب سبعة.....
۸۴	معنای لغات هفتگانه.....
۸۵	نقد لغات هفتگانه.....
۸۵	معنای هفت قرائت و نقد آن.....

فصل چهارم: عدم تحریف قرآن

۸۹	عدم تحریف قرآن.....
۸۹	معنی تحریف.....
۸۹	الف: در لغت.....
۹۰	ب: در اصطلاح.....
۹۱	اقسام تحریف.....
۹۳	دلایل عدم تحریف قرآن.....
۹۳	۱. دلیل عقلی.....
۹۳	بیان اول: ضرورت اتمام حجت یا لزوم هدایت.....
۹۵	بیان دوم: ملازمه اعجاز و عدم تحریف.....
۹۶	۲. دلیل نقلی.....
۹۶	۱. آیات دال بر عدم تحریف قرآن.....
۱۰۰	۲. روايات دال بر عدم تحریف.....
۱۰۰	دسته اول: حدیث ثقلین.....
۱۰۱	دسته دوم: روايات عرضه.....
۱۰۱	دسته سوم: روايات مراجعه به قرآن در فتنهها.....
۱۰۱	دسته چهارم: روايات تلاوت سوره کامل در نمازها.....
۱۰۲	دسته پنجم: روايات فضایل و خواص سورهها.....

- دسته ششم: روایات تمسک اهل بیت علیهم السلام به قرآن..... ۱۰۲
- دسته هفتم: روایاتی که می‌فرماید این قرآن همان قرآنی است که نازل شده است. ... ۱۰۳
۳. تواتر قرآن..... ۱۰۳
۴. شهرت..... ۱۰۳
۵. شواهدی بر عدم تحریف..... ۱۰۴

فصل پنجم: اعجاز

- اعجاز..... ۱۰۷
- معنای اعجاز..... ۱۰۷
- معنی لغوی..... ۱۰۷
- معنی اصطلاحی..... ۱۰۸
- خرق عادت..... ۱۰۸
- انواع خرق عادت..... ۱۰۹
- ارتباط معجزه و اثبات رسالت..... ۱۱۰
- اعجاز قرآن..... ۱۱۱
- اعجاز لفظی..... ۱۱۳
- اعجاز معنوی..... ۱۱۵
- اعجاز اخلاقی..... ۱۱۵
- اعجاز تشریحی..... ۱۱۶
- اعجاز در اخبار غیبی..... ۱۱۸
- اعجاز در استدلال..... ۱۱۹
- اعجاز در صیانت..... ۱۲۰
- اعجاز در عدم اختلاف و تناقض..... ۱۲۰
- اعجاز عددی..... ۱۲۱
- اعجاز علمی..... ۱۲۳
- اعجاز معارفی..... ۱۲۳
- اعجاز هدایتی..... ۱۲۴
- اعجاز در آورنده..... ۱۲۵

فصل ششم: ضرورت و نیاز به تفسیر قرآن

۱۲۹	ضرورت و نیاز به تفسیر قرآن
۱۲۹	ادله عدم نیاز به تفسیر قرآن
۱۳۰	نقد ادله عدم نیاز به تفسیر
۱۳۴	ادله نیاز به تفسیر قرآن
۱۳۴	دلیل اول: اجمال و اختصار و تشابه
۱۳۵	دلیل دوم: وجود ظهر و بطن و حقایق عمیق در قرآن و توانایی فکری مردم
۱۳۷	دلیل سوم: لزوم هدایت و تفسیر
۱۳۷	دلیل چهارم: فصاحت و بلاغت قرآن
۱۳۷	دلیل پنجم: نزول تدریجی قرآن
۱۳۸	دلیل ششم: گذشت زمان
۱۳۹	دلیل هفتم: نیازهای زمانه
۱۳۹	دلیل هشتم: وجود تفسیر از زمان نزول

فصل هفتم: امکان تفسیر قرآن

۱۴۳	امکان تفسیر قرآن
۱۴۳	اقوال در امکان و عدم امکان تفسیر
۱۴۴	ادله قائلین امکان تفسیر
۱۴۵	۱. لزوم رسیدن به مقصود متکلم
۱۴۶	۲. امکان تفسیر لازمه هدایت
۱۴۶	۳. برخی از اوصاف قرآن و تحدی قرآن
۱۴۸	۴. سنت گذشتگان
۱۴۸	۵. روایات
۱۴۹	حدیث ثقلین
۱۴۹	روایات عرض
۱۴۹	استدلالات ائمه <small>علیهم السلام</small> به ظواهر
۱۵۱	روایاتی که نافذ بودن شروط گوناگون در داد و ستدها را در گرو عدم مخالفت با قرآن می‌داند
۱۵۲	ادله عدم امکان تفسیر قرآن و نقد آن
۱۵۲	دلیل عقلی عدم امکان تفسیر

۱۵۳	نقد دلیل عقلی .....
۱۵۴	ادله قرآنی .....
۱۵۴	نقد .....
۱۵۶	ادله روایی .....
۱۵۷	نقد .....

فصل هشتم: جواز تفسیر قرآن

۱۶۳	جواز تفسیر قرآن .....
۱۶۳	۱. جواز تکلیفی تفسیر قرآن .....
۱۶۳	اقوال در جواز تکلیفی تفسیر .....
۱۶۵	ادله جواز اجتهاد در تفسیر قرآن .....
۱۶۵	حکم عقل بر ضرورت اجتهاد .....
۱۶۷	آیات دل بر جواز .....
۱۶۷	روایات دل بر جواز .....
۱۶۹	سیره اصحاب .....
۱۶۹	ادله عدم جواز اجتهاد در تفسیر .....
۱۷۱	۲. جواز وضعی تفسیر قرآن .....
۱۷۳	مراتب تفسیر قرآن .....
۱۷۴	حجیت تفسیر قرآن .....

فصل نهم: ظهر و بطن

۱۷۹	ظهر و بطن .....
۱۷۹	معنی ظهر و بطن .....
۱۷۹	الف: در لغت .....
۱۸۰	ب: در اصطلاح .....
۱۸۱	ظهر و بطن در روایات .....
۱۸۴	دیدگاه‌های موجود در ظهر و بطن قرآن .....
۱۸۴	دیدگاه اول: ظاهر گرایی .....
۱۸۴	دیدگاه دوم: باطن گرایی .....
۱۸۵	دیدگاه سوم: جامع گرایی (ظهر و بطن قرآن) .....

۱۸۵	..... حجیت ظواهر قرآن
۱۸۶	..... ادله حجیت ظواهر قرآن
۱۸۷	..... نصاب تکمیل کننده ظواهر
۱۸۸	..... چند نکته پیرامون ظواهر
۱۸۸	..... نکته اول: همگانی بودن ظواهر
۱۸۹	..... نکته دوم: مقدار حجیت ظواهر
۱۸۹	..... حکم تعارض ظواهر با عقل
۱۹۰	..... ادله عدم حجیت ظواهر قرآن
۱۹۱	..... استقلال دلالی
۱۹۱	..... ادله عدم استقلال دلالی قرآن
۱۹۲	..... ادله استقلال دلالی قرآن
۱۹۲	..... آیات
۱۹۳	..... روایات
۱۹۴	..... سیره عقلاء
۱۹۴	..... چند نکته
۱۹۴	..... نکته اول: معنای متشابه
۱۹۵	..... نکته دوم: قلمرو نظریه استقلال
۱۹۶	..... ساختار چند معنایی قرآن
۱۹۶	..... مراد از ساختار چند معنایی قرآن و ذو وجوه بودن آن
۱۹۸	..... شرایط رسیدن به مراتب تفسیر قرآن
۱۹۸	..... شرایط فهم ابتدایی از قرآن
۲۰۰	..... شرایط فهم متوسط از قرآن
۲۰۰	..... شرط اول: طهارت و تقوا
۲۰۳	..... زنده دل بودن و حیات قلب
۲۰۳	..... هدف بودن خشنودی خداوند
۲۰۴	..... انتخاب راه درست
۲۰۴	..... شرط دوم: در پی علم و یقین بودن
۲۰۵	..... شرایط فهم عالی از قرآن

۲۰۸	تفاوت بطن و جری
۲۰۸	جری و تطبیق و انطباق

فصل دهم: زبان قرآن

۲۱۳	زبان قرآن
۲۱۳	تاریخچه زبان قرآن
۲۱۴	تعریف زبان قرآن
۲۱۵	دیدگاه‌ها پیرامون زبان قرآن
۲۱۵	۱. نظریه عرفی بودن زبان قرآن
۲۱۶	۲. نظریه عرفی بودن زبان قرآن (عرف عقلاء)
۲۱۷	۳. نظریه عرف خاص
۲۱۹	۴. نظریه ترکیبی بودن زبان قرآن
۲۲۰	۵. نظریه فطری بودن زبان قرآن
۲۲۲	ویژگی‌های زبان قرآن
۲۲۲	ویژگی اول: همگانی بودن فهم قرآن
۲۲۳	ویژگی دوم: تبیین معارف قرآنی به اشکال مختلف
۲۲۴	ویژگی سوم: وجود گزاره‌های مختلف در قرآن
۲۲۵	ویژگی چهارم: عدم تعارض با علم
۲۲۶	ویژگی پنجم: ذومراتب بودن قرآن
۲۲۶	ویژگی ششم: جهانی و جاودانگی
۲۲۶	ویژگی هفتم: معارف عالی قرآن
۲۲۶	انظار گوناگون پیرامون فهم قرآن
۲۲۶	۱. اختصاصی یا عمومی بودن فهم قرآن
۲۳۰	دلایل عمومی بودن فهم قرآن
۲۳۰	۲. هرمنوتیک
۲۳۱	رویکرد اول: هرمنوتیک خاص
۲۳۱	رویکرد دوم: هرمنوتیک عام
۲۳۱	رویکرد سوم: هرمنوتیک فلسفی
۲۳۳	۳. نسبییت و عدم نسبییت فهم قرآن

۲۳۹	..... ۴. عصری بودن فهم قرآن
	فصل یازدهم: جامعیت قرآن
۲۴۲	..... جامعیت قرآن
۲۴۳	..... منظور از جامعیت
۲۴۴	..... اقوال در مسأله
۲۴۵	..... ادله گروه اول (تمام مسائل در قرآن بیان شده است)
۲۴۵	..... آیات
۲۵۱	..... روایات
۲۵۳	..... تلازم بین علم فرشتگان و اسان کامل و قرآن
۲۵۴	..... انسان کامل و حدیث ثقلین
۲۵۵	..... ادله گروه دوم (برخی موضوعات و مسائل و علوم در قرآن وجود دارد)
۲۵۵	..... دلیل عقلی
۲۵۶	..... آیات
۲۶۱	..... روایات
۲۶۲	..... پژوهشی درباره ویژگی‌های جامعیت قرآن
۲۶۳	..... ۱. هدفمندی قرآن
۲۶۵	..... ۲. عمل گرایی نه آرمان گرایی
۲۶۷	..... ۳. خاستگاه الهی قرآن
۲۶۹	..... ۴. واقع گرایی نه تخیل گرایی
۲۷۱	..... ۵. کامل و تمام بودن قرآن
۲۷۲	..... ۶. عدم اختلاف، هماهنگی و انسجام در برنامه‌ها
۲۷۳	..... ۷. استمرار و ثابت بودن
۲۷۴	..... ۸. آسانی با کرامت
۲۷۶	..... ۹. تخصص محور بودن
۲۷۶	..... ۱۰. همراهی با عترت <small>علیهم‌السلام</small>
۲۷۹	..... فهرست نموداری
۲۹۳	..... منابع

مقدمه

قرآن کریم کتابی است که از طرف خداوند متعال برای هدایت انسان‌ها، نازل شده است و برای رسیدن به رهنمودهای آن، باید به تفسیرش پرداخت تا بتوان به اعماق بیشتری از آن دست پیدا کرد. تفسیر قرآن کار ارزشمندی است که هر کس و با هر سطحی نمی‌تواند بدان اقدام کند و معانی و مقاصد آیات آن را استخراج کند، بلکه نیازمند به علوم و منابع مختلفی است تا بتوان به نحو احسن از عهده این کار برآمد.

یکی از مراحل اساسی تفسیر قرآن استخراج معانی آن است و مفسران قرآن کریم می‌بایست قبل از پرداختن به تفسیر قرآن، مبانی خود را که با توجه به آن‌ها، دست به تفسیر قرآن زده‌اند را بیان کنند. چرا که در راستای تبیین مبانی و اتخاذ مبنای مورد نظر با رویکرد متمرکز و هدف دار می‌توان به تفسیر آیات پرداخت.

مبانی تفسیر دارای اقسام متفاوتی است که ما در اینجا به مبانی عام مفسران اشاره می‌کنیم و در این راستا به مبانی صدور و دلالتی تفسیر قرآن می‌پردازیم.

عموم مفسران قرآن در اوایل بحث‌های قرآنی و در مجلد اول از کتاب‌های تفسیر به برخی از مبانی تفسیری که در تفسیر قرآن از آن‌ها استفاده کرده‌اند می‌پردازند ولی به طور کامل در اینگونه مقدمات به آن‌ها پرداخته نمی‌شود و بحث از مبانی تفسیر نیز به این سبک و سیاق که همه مبانی به صورت یکجا جمع آوری شود، کار جدیدی است که به صورت پراکنده در کتب تفسیری و علوم قرآن گذشتگان مورد بحث بوده است. البته برخی از اساتید در رابطه با این موضوع دست به تألیف زده‌اند که می‌توان به این موارد اشاره کرد:

مبانی و روش‌های تفسیر قرآن، عباسعلی عمید زنجانی

مبانی و روش‌های تفسیری، محمد کاظم شاکر

مبانی تفسیر قرآن، سید رضا مودب

بررسی تطبیقی مبانی تفسیر قرآن در دیدگاه فریقین، فتح الله نجارزادگان

منطق تفسیر قرآن، محمد علی رضائی اصفهانی

بازخوانی مبانی تفسیر قرآن، سید محمد رضا صفوی

التیسیر فی اصول التفسیر، عماد علی عبد السمیع

الفوز الکبیر فی اصول التفسیر، ولی الله احمد بن عبد الرحیم الدهلوی / السید سلمان

الحسینی الندوی

دروس التمهیدیه فی القواعد التفسیریة، علی اکبر سیفی مازندرانی

البته علاوه بر این کتاب‌ها تک نگاری‌هایی نیز در باره برخی از مبانی مانند عدم

تحریف قرآن و زبان قرآن و جامعیت و ... انجام شده است.

این کتاب نیز به بررسی وحیانی و قدسی بودن قرآن پرداخته است و آن را با دلائل

قرآنی و غیر قرآنی ثابت کرده و عدم تحریف قرآن را با دلائل عقلی و نقلی و شواهد

تاریخی اثبات کرده است. و در ادامه با ثابت کردن معجزه بودن قرآن به بیان

ویژگی‌های اعجاز پرداخته و روایت نزول قرآن با هفت حرف را نیز با استفاده از ادله

عقلی و نقلی، مردود دانسته است که این موارد از مبانی صدور می‌شوند.

با تحقیق در مسأله امکان و جواز تفسیر قرآن به بیان اقوال موجود پرداخته و امکان

و جواز تفسیر قرآن را به اثبات رسانده است و وجود ظهر و بطن و حجیت آن‌ها را با

استفاده از ادله نقلی و عقلی ثابت کرده و قرآن را داری ظهر و بطن می‌داند. در این

کتاب به مبنای زبان قرآن نیز اشاره شده و انظار گوناگون پیرامون فهم قرآن مورد

بررسی قرار گرفته و عمومی بودن فهم قرآن و عدم نسبیت و عصری نبودن فهم قرآن

مورد تأیید قرار گرفته است. و در انتها به جامعیت قرآن اشاره شده است و دو دیدگاه

اصلی در این باره با بیان ادله، مورد بررسی قرار گرفته است.

نکته مهمی که باید در اینجا به آن اشاره شود این است که: با توجه به اینکه آیت الله جوادی آملی یکی از مفسران معاصر و برجسته می‌باشد و دستیابی به مبانی و نظرات ایشان می‌تواند برای اساتید و دانش پژوهان دارای اهمیت فراوانی باشد و از طرفی نگارنده خود را شاگرد مکتب ایشان می‌داند، بنابراین از مبانی تفسیری ایشان به طور کامل در این کتاب استفاده شده، اما در برخی موارد مطلبی از ایشان به دست نیامد که به برخی اشارات از ایشان بسنده شده است.

سپاس و تشکر

این نوشته، حاصل تلاشی است که به نام نگارنده به ثبت می‌رسد اما بسیاری از اساتید و دوستان در به ثمر رسیدن آن ایفای نقش کرده‌اند تا این مجموعه به نتیجه برسد. در این سخن کوتاه بر خود لازم می‌دانم تا مراحل قدردانی خود را از اساتید بزرگوار خصوصا حجت الاسلام والمسلمین حسین آید پور مدیریت موسسه تفسیر اسراء و همچنین حجج اسلام: سید کمال حسینی، عبدالله حاج علی و امیر جهانی فرد، اعلام نمایم. همچنین از همسر و فرزندانم که با گذشت و مهربانی و صبر خود یاری رسان حقیر بوده و از پدر و مادر مهربانم که دعای خیرشان توشه راهم بود، از عمق جان «سپاسگزارم» هر سخن، کلام و نوشته‌ای لغزشی دارد جز کلام الهی. یقینا کتاب پیش رو علاوه بر نکات قابل استفاده‌ای که ان شاء الله برای خوانندگان خواهد داشت، ممکن است از نواقص و کاستی‌هایی نیز برخوردار باشد که نگارنده با کمال تواضع از خوانندگان محترم، پیشنهادات و انتقادات سازنده‌ی آن‌ها را پذیرا می‌باشد و از خداوند متعال خواستارم که همه را در راه اعتلای کلمه‌ی قرآن پیروز و موفق بدارد.

آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

علی خلیل پور

۲۶ بهمن ۱۳۹۸ مصادف با میلاد حضرت زهرا علیها السلام